

**Biblioteka
LingVariów**

Tom 20

Agnieszka Sieradzka-Mruk

„Radość i nadzieja, smutek i trwoga” w nabożeństwie drogi krzyżowej

**Wybrane aspekty ewolucji
dyskursu religijnego w XX wieku
na przykładzie leksyki dotyczącej
uczuć**

**Uniwersytet Jagielloński
Wydział Polonistyki**

„RADOŚĆ I NADZIEJA, SMUTEK I TRWOGA”
W NABOŻEŃSTWIE DROGI KRZYŻOWEJ

Biblioteka „LingVariów”

T. 20

Redaktor naukowy serii

Mirosław Skarżyński

AGNIESZKA SIERADZKA-MRUK

„RADOŚĆ I NADZIEJA, SMUTEK I TRWOGA”

W NABOŻEŃSTWIE DROGI KRZYŻOWEJ

Wybrane aspekty ewolucji dyskursu religijnego
w XX wieku na przykładzie leksyki dotyczącej uczuć

Z prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

AGNIESZKA SIERADZKA-MRUK

**„RADOŚĆ I NADZIEJA, SMUTEK I TRWOGA”
W NABOŻEŃSTWIE DROGI KRZYŻOWEJ**

Wybrane aspekty ewolucji dyskursu religijnego
w XX wieku na przykładzie leksyki dotyczącej uczuć

**Księgarnia Akademicka
Kraków 2016**

Recenzent
Prof. dr hab. Władysława Książek-Bryła

Redakcja
Diana Osmęda

Okładka
Paweł Sepielak

Publikacja dotowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-7638-579-2 (wersja papierowa)

ISBN 978-83-7638-708-6 (e-book)

<https://doi.org/10.12797/9788376387086>

© Wydział Polonistyki UJ oraz Agnieszka Sieradzka-Mruk

KSIEGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
akademicka@akademicka.pl
www.akademicka.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rozdział 1. Uwagi wprowadzające.....	11
Rozdział 2. Poziom najwyższy pola uczuć oraz hiponimy wyodrębniające się ze względu na charakterystykę czasową i intensywność.....	27
Rozdział 3. Pole radości i uczuć pokrewnych	47
Rozdział 4. Pole sympatii i uczuć pokrewnych	67
Rozdział 5. Pole miłości i uczuć pokrewnych	85
Rozdział 6. Pola dobroci, łaski, miłosierdzia i postaw pokrewnych	109
Rozdział 7. Pole smutku i uczuć pokrewnych	121
Rozdział 8. Pole gniewu i złości oraz uczuć pokrewnych	161
Rozdział 9. Pole nienawiści, wrogości i niechęci	173
Rozdział 10. Pole strachu.....	193
Rozdział 11. Pole zdziwienia	211
Zakończenie	219
Źródła cytowane.....	227
Literatura.....	237
Indeks omawianych leksemów	249

WSTĘP

Nawet pobieżny przegląd tekstów nabożeństwa drogi krzyżowej pozwala dostrzec, że leksyka dotycząca uczuć zajmowała i zajmuje wyjątkowo dużo miejsca w tym gatunku mowy. Sprzyja temu tematyka związana z dramatyczną historią ukrzyżowania Jezusa. Analiza tekstów pokazuje, że jednym z najważniejszych celów odprawiania nabożeństwa, formułowanym nierzadko *explicite*, jest odtworzenie w świadomości uczestników wydarzeń pasyjnych wraz z całym bogactwem przeżyć emocjonalnych. Oczywiście droga krzyżowa jest bardzo skomplikowanym makroaktem (a zarazem gatunkiem) mowy, w którym ważną rolę odgrywają także elementy perswazyjne i dydaktyczne, niekoniecznie związane ze światem uczuć.

Wielu badaczy podkreśla, że w ciągu XX w. dyskurs religijny katolicyzmu przeszedł szczególnie głębokie przeobrażenia (Makuchowska 1994, 2004; Bajero-wa 1999, 2005: 114–118; Wojtak 2013). Nie ma jednak jeszcze analiz poświęconych przemianom pola leksykalnego uczuć w dwudziestowiecznych tekstach pasyjnych. Również droga krzyżowa jako gatunek nie była, jak dotąd, przedmiotem obszerniejszych studiów językoznawczych. Tę lukę stara się wypełnić niniejsze opracowanie.

Za ważne dla rozwoju języka można uznać kilka dwudziestowiecznych wydarzeń historycznych, wśród nich: obie wojny światowe, upadek komunizmu i powstanie oraz rozpowszechnienie Internetu. Powszechnie przyjmuje się, że momentem zwrotnym w dziejach Kościoła katolickiego, a zatem także katolickiego dyskursu religijnego, był sobór watykański II (1962–1965), należy jednak podkreślić, że przemiany językowe, stylistyczne i gatunkowe z pewnością nie zachodziły gwałtownie. Niektóre nowe tendencje pojawiały się od początku XX w., narastały po II wojnie światowej, a w okresie posoborowym ulegały dalszej intensyfikacji. Należy też zauważyć, że sobór w zasadzie nie zajmował się szczegółowo nabożeństwem drogi krzyżowej. W *Konstytucji o liturgii świętej* „*Sacrosanctum Concilium*” mamy tylko krótką wzmiankę zalecającą tradycyjne „nabożeństwa ludu chrześcijańskiego” pod warunkiem ich zgodności z duchem liturgii¹ (*Sacrosanctum Concilium* 2002: 53).

¹ Na temat rozróżnienia teologicznego liturgii i nabożeństw (inne określenia: *nabożeństwa ludowe*, *nabożeństwa ludu chrześcijańskiego*, *nabożeństwa paraliturgiczne*, *pobożność ludowa*), zob. Pierskała, Smolińska 2004; szczególnie Sobeczko 2004.

Jak jednak zobaczymy w toku analizy, wypowiedzi soboru wywarły znaczny, choć niebezpośredni wpływ na badaną przez nas problematykę.

Przedmiotem pracy są przejawiające się w badanym materiale zmiany w systemie leksykalnym oraz semantyce nazw uczuć, co skłania do postawienia kilku szczegółowych pytań. Czy w badanym dyskursie w ciągu XX w. pojawiły się nowe leksemy, a także czy jakieś leksemy przestały być używane? Czy można wskazać komponenty semantyczne, które okazały się ważne w tego rodzaju zmianach? Jakie są sposoby wzbogacania interesującego nas zasobu leksykalnego? Czy pojawienie się nowych wyrazów było efektem przesunięć znaczeniowych z innych pól semantycznych do pola nazw uczuć? Czy mamy do czynienia z zapożyczeniami z innych dyskursów (i stylów) lub zapożyczeniami z innych języków? Czy zmiany semantyczne polegają na zawężeniu czy poszerzeniu znaczeń wyrazów? Czy zmienia się nacechowanie emocjonalne, wartościujące lub stylistyczne badanych leksemów? Czy w sposób znaczący zmienia się frekwencja wyrazów z pewnych określonych grup semantycznych? Które z tych procesów są właściwe dla języka polskiego w ogólności, a które ograniczone do dyskursu religijnego lub wyłącznie do gatunku drogi krzyżowej? Czy omawiane zmiany językowe wiążą się ze zmianami w obrazie wydarzeń pasyjnych, a szerzej – ze zmianami w obrazie świata?

Zakładając z góry niemożność wyczerpania skomplikowanej problematyki czynników socjalno-kulturowych, będziemy starali się pokazać niektóre przynajmniej zależności badanych zjawisk od wydarzeń historycznych oraz procesów społecznych, szczególnie takich jak: II wojna światowa, zmiany w modelu kształcenia, rozwój mediów, a także procesy przemian wewnętrzkościelnych, których owocem, a zarazem impulsem do dalszych zmian był sobór watykański II. W przyszłości niniejsze opracowanie może być pomocne do przeprowadzenia bardziej szczegółowej periodyzacji rozwoju dyskursu oraz gatunku drogi krzyżowej.

Układ pracy jest następujący: rozdział 1 ma charakter wprowadzenia – podano w nim wstępne informacje na temat nabożeństwa drogi krzyżowej, omówiono stan badań oraz metodę badawczą. Kolejne rozdziały zawierają analizę materiału. W rozdziale 2 omówiono najbardziej ogólny poziom pola leksykalno-semantycznego uczuć oraz leksykę, która wskazuje na intensywność i charakterystykę czasową uczucia, tworząc podział pola krzyżujący się z podziałem na uczucia pozytywne i negatywne. W rozdziałach 3–11 omówiono kolejne duże pola semantyczne wyodrębniające się w badanym dyskursie, podporządkowane polu semantycznemu uczuć. Ostatni rozdział zawiera podsumowanie wyników badań.

Pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować Pani Profesor Halinie Kurek za opiekę, którą otaczała mnie od początku moich studiów polonistycznych. Wyrazy wdzięczności kieruję do Pani Profesor Władysławy Książek-Bryły oraz Pana Profesora Mirosława Skarżyńskiego za wnikliwe uwagi, które wpłynęły na ostateczny kształt tej pracy. Dziękuję także Pani Dziekan Wydziału Polonistyki UJ, Profesor Renacie Przybylskiej, która sfinansowała wydanie tej książki.

Pragnę wyrazić wdzięczność Czcigodnemu Ojcu Gwardianowi Klasztoru oo. Franciszkanów w Jaśle, Krzysztofowi Koziolowi oraz wszystkim Osobom, które pomogły mi w zebraniu materiału badawczego.

Dziękuję także moim bliskim – Mężowi i Dzieciom za zrozumienie i wszechstronną pomoc.

ROZDZIAŁ 1

UWAGI WPROWADZAJĄCE

1.1. Droga krzyżowa – charakterystyka ogólna

1.1.1. Rys historyczny

Droga krzyżowa jest nabożeństwem polegającym na rozważaniu wydarzeń męki Chrystusa w połączeniu z przejściem symbolicznej drogi od miejsca skazania (pretorium Piłata) przez miejsce ukrzyżowania aż do grobu, w którym Jezus został pochowany.

Nabożeństwo wiąże się ze zwyczajem nawiedzania miejsc męki i śmierci Chrystusa praktykowanym przez pielgrzymów jerozolimskich. Jako odprawiane już poza Ziemią Świętą przechodziło różne koleje (Smereka 1980; Kopeć 1994: 7–34). W średniowieczu istniały przynajmniej trzy nabożeństwa pasyjne, które można wiązać z późniejszą drogą krzyżową: tzw. nabożeństwo upadków Jezusa (w różnej liczbie, m.in. 3 oraz 7), nabożeństwo dróg Chrystusa, czyli przejść, które odbył podczas męki (wliczając w to także wydarzenia od momentu pojmania w Ogrojcu, a nawet Ostatniej Wieczerzy); z nabożeństwa tego wywodzą się dzisiejsze dróżki kalwaryjskie. Podobną formą było nabożeństwo stacyjne, zwane później drogą krzyżową, należy jednak zauważyć, że przez stulecia liczba i kolejność stacji była różna (m.in. 7, 12, 18). Dlatego trudno ustalić dokładny czas powstania nabożeństwa. Ważnym momentem było nadanie drodze krzyżowej w XVII w. takich odpustów, jakie otrzymują pielgrzymi odwiedzający miejsca święte w Jerozolimie. Dopiero w XVIII w. ustaliła się liczba 14 stacji, która jest najbardziej typowa do dzisiaj (o wyjątkach od tej reguły zob. Sieradzka-Mruk 2014a). W tym też okresie bernardyni i reformaci wprowadzili stałą praktykę umieszczania krzyży i przedstawień plastycznych poszczególnych stacji wewnątrz swoich kościołów klasztornych lub w ich pobliżu. Początkowo istniały ograniczenia prawne co do erygowania dróg krzyżowych w innych kościołach, zniesione dopiero w 1871 r. przez papieża Piusa IX. Od tego momentu zaczyna się upowszechnianie tego nabożeństwa w kościołach parafialnych, a także w modlitewnikach przeznaczonych dla ogółu wiernych. O regularnym

odprawianiu drogi krzyżowej w parafiach polskich można, jak się wydaje, mówić dopiero na początku XX w. (Olszewski 1981: 83–84).

1.1.2. Przegląd literatury teologicznej i językoznawczej dotyczący nabożeństwa drogi krzyżowej

Współczesne wskazania normatywne na temat sposobu odprawiania różnych nabożeństw, w tym drogi krzyżowej, formułuje *Dyrektorium* Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów (Dyrektorium 2003).

Historię i teologię nabożeństwa drogi krzyżowej przedstawiają przede wszystkim monografie Władysława Smereki (1980) i Jerzego J. Kopcia (1994), jak również liczne artykuły tego ostatniego. Temat ten podejmują także teologiczne prace zbiorowe poświęcone kultowi męki Pańskiej (Wojtyska, Kopeć 1981; Wojtyska 2001).

Pewne interesujące nas informacje można znaleźć w pracy z historii religijności polskiej na przełomie XIX i XX w. (Olszewski 1996: 152, 1981: 83–84).

Nie ma, jak dotąd, monografii językoznawczych poświęconych drodze krzyżowej. Niektóre zagadnienia stylistyczne i genologiczne porusza Maria Wojtak, omawiając to nabożeństwo jako element struktury modlitewnika (Wojtak 2011: 189–192). Z kolei Marzena Makuchowska pokazuje zmianę obrazu Żydów w dyskursie Kościoła katolickiego, m.in. w drodze krzyżowej (Makuchowska 2011: 162–170, 344–346). Innowacje gatunkowe współczesnej drogi krzyżowej, funkcjonowanie interiekcji oraz inne zjawiska genologiczne i stylistyczne omówiono ponadto w kilku artykułach (Sieradzka-Mruk 2009, 2014a, b, 2015)¹.

Obszerniejszego opisu doczekały się natomiast inne teksty dyskursu pasyjnego: średniowieczne narracje biblijno-apokryficzne (Kozaryn 2001; Woźniak 2007a, b), godzinki o męce Bożej i inne staropolskie modlitwy pasyjne (Kozaryn 2002; Woźniak 2007 a, b); Gorzkie żale (Kozara 2007), modlitewniki kalwaryjskie (Kępka 2005), pieśni pasyjne (Puzynina 1977; Bartnicka 1995; Walczak 1997; Lisowski 1997; Kamper-Warejko 1998, 2001)². Analizy te są dla nas ważnym punktem odniesienia, ponieważ, jak się okazuje, niektóre opisywane w niniejszym opracowaniu zjawiska mają korzenie w średniowiecznym i barokowym dyskursie pasyjnym.

¹ A także w nieopublikowanych jeszcze moich referatach: *Droga krzyżowa w świetle teorii aktów mowy* w materiałach z konferencji „Język religijny dawniej i dziś VI”, Paradyż 2012; *Adaptacje gatunkowe w tekstach współczesnej drogi krzyżowej* w tomie materiałów z konferencji „Gatunki mowy i ich ewolucja”, Katowice 2013; *Leksyka odnosząca się do pojęcia grzechu w dawnych i nowych tekstach nabożeństwa drogi krzyżowej* w materiałach z konferencji „Język religijny dawniej i dziś VII”, Poznań 2014; *Radość w drodze krzyżowej. Przemiany pola leksykalno-semantycznego a przemiany kultury religijnej* w tomie materiałów z konferencji z cyklu „Język a kultura”, Karpacz 2014.

² Pomijam tu historycznoliterackie opracowania staropolskich narracji biblijno-apokryficznych (bibliografię podaje Kozaryn 2001) oraz liryki religijnej (np. Korolko 1977).

1.2. Wstępne ustalenia terminologiczne

Pojęcia *dyskursu*, *stylu*, a także *gatunku*, *tekstu*, *wypowiedzi* i *aktu mowy* wielokrotnie były przedmiotem dyskusji językoznawczych (np. Duszak 1998; van Dijk 2001; Labocha 2008; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009; Witosz 2009; Wojtak 2011). Trudno byłoby wymienić wszystkie definicje zawarte w literaturze przedmiotu. Należy uznać, że pojęcia te mają charakter kategorii prototypowych o zatartych granicach. Zwykle mówiąc o *dyskursie*, zwraca się uwagę na najszerzej pojęty kontekst sytuacyjny i kulturowy, podczas gdy mówiąc o *stylu* – na zbiór pewnych cech odzwierciedlających się m.in. w warstwie językowej³. Najczęściej chyba obecnie rozumie się przez dyskurs zbiór praktyk komunikacyjnych związanych z jakąś sferą działalności człowieka (np. Wojtak 2011: 29)⁴.

Aby uporządkować terminologię używaną w tym opracowaniu, będziemy mówić o konkretnym *tekście drogi krzyżowej* (nie zapominając o jego uwikłaniach kontekstowych i aspekcie procesualnym) jako o przykładzie realizacji *gatunku drogi krzyżowej*. *Gatunek* z kolei jest wzorcem działania, praktyką w ramach dyskursu. Pojęcie *dyskursu* mimo swej ogromnej wieloznaczności wydaje się tym wypadku wygodniejsze od pojęcia *stylu* czy *odmiany językowej*, zwraca bowiem uwagę na kontekst sytuacyjny i kulturowy, jednocześnie pozwalając objąć badaniem zjawiska o cechach nietypowych. Dyskurs drogi krzyżowej uważamy za odmianę dyskursu pasyjnego, który z kolei mieści się w obrębie dyskursu religijnego. Należy mieć świadomość, że wszystkie wymienione pojęcia (a zwłaszcza *dyskurs*) mogą być różnie rozumiane w poszczególnych tradycjach badawczych.

Ponieważ przy odprawianiu drogi krzyżowej ważną rolę, oprócz słowa, odgrywa ją krzyż, przedstawienia plastyczne poszczególnych stacji, ruch przy przechodzeniu od stacji do stacji, często także muzyka, a nawet usytuowanie przestrzenne⁵, należy traktować całość nabożeństwa jako szeroko rozumiany tekst, w ujęciu Jerzego Bartmińskiego tzw. tekst multimedialny (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 71). Poszczególne elementy mają zresztą różny status zgodnie z przepisami

³ Przejrzyste omówienia określeń *język religijny*, *styl religijny* i *dyskurs religijny* przedstawiają Wojtak 2011: 28–45; Makuchowska 2013: 488–489. Zob. też Zdunkiewicz-Jedynak 2008: 64, 107–126).

⁴ Inne rozumienia to m.in. *dyskurs* jako konkretne zdarzenie komunikacyjne osadzone w kontekście lub byt pośredni między takim zdarzeniem a odmianą języka. *Dyskurs* może też być wyrazem celowo dwuznacznym (Labocha 2008: 61; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 31).

⁵ Dotyczy to tzw. krajobrazowych dróg krzyżowych, zwanych też małymi kalwariami, które mają układ klasycznej drogi krzyżowej i nie przestrzegają tzw. odległości jerozolimskich, ale krzyże stacyjne umieszczone są na wolnym powietrzu i wkomponowane w krajobraz (Bilska-Wodecka 2003: 22). Nabożeństwo odprawiane w takim miejscu stanowi, jak sądzę, formę pośrednią między drogą krzyżową a nabożeństwem kalwaryjskim.

kościelnymi (np. do oznaczenia stacji używa się 14 krzyży, natomiast obrazy czy rzeźby nie są obligatoryjne)⁶.

Niniejsze opracowanie koncentruje się na aspekcie językowym tego nabożeństwa, na co pozwala założony zakres badań (leksyka dotycząca uczuć). Z tego powodu będziemy używali słowa *tekst* również w węższym znaczeniu, czyli jako tekst werbalny używany podczas odprawiania. Określany jest on przez teologów oraz samych autorów taką samą nazwą jak całość nabożeństwa: *droga krzyżowa* lub *rozważania (medytacje) drogi krzyżowej*⁷.

1.3. Kilka uwag o gatunku

Problematyka genologiczna drogi krzyżowej wymaga stanowczo odrębnego opracowania, w tym miejscu możemy jedynie zasygnalizować kilka kwestii, które okażą się przydatne w dalszej analizie (więcej: Sieradzka-Mruk 2014a).

Klasyczne nabożeństwo drogi krzyżowej składa się z 14 stacji. Jeśli jest odprawiane publicznie, przy każdej stacji następują krótkie, względnie stałe, formuły modlitewne⁸ oraz dłuższy komentarz o charakterze względnie zmiennym. Ponieważ stacje reprezentują poszczególne wydarzenia w układzie chronologicznym, oczywisty jest duży udział struktur narracyjnych (opowiadania o męce Pańskiej) w całości tekstu. Przy każdej stacji spotykamy się też z elementami struktury rozumowania⁹ oraz z elementami modlitewnymi, przy czym udział poszczególnych struktur zależy często od indywidualnego stylu autora.

Również sytuacja komunikacyjna jest bardzo skomplikowana i wymaga osobnego opisu¹⁰. Dla naszych celów ważne jest, żeby zauważyć, że mamy do czynienia z dwoma przynajmniej poziomami: poziomem świata przedstawionego (wydarzeń

⁶ Szczegółowe warunki odprawiania drogi krzyżowej w celu uzyskania odpustu określają przepisy kościelne (*Enchiridion indulgentiarum* z 1968 r.). Podają one także warunki erygowania stacji. Obecnie za odprawienie drogi krzyżowej można uzyskać odpust zupełny. Należy w tym celu odprawiać nabożeństwo przed stacjami kanonicznie erygowanymi, które trzeba obchodzić, chyba że uniemożliwia to tłok panujący w kościele, wówczas wystarczy, że stacje obchodzi przewodniczący nabożeństwu. Należy rozmyślać o męce Chrystusa, nie jest natomiast konieczne przestrzeganie przy rozmyślaniu określonego porządku ani posługiwanie się określonym tekstem werbalnym (*Enchiridion* 1968 ; Kopec 1994: 20–21).

⁷ Na początku XX wieku funkcjonowała też obocznie nazwa *stacje jerozolimskie*.

⁸ Na przykład: „Kłaniamy Ci się, Panie Jezu Chryste, i błogosławimy Tobie, żeś przez krzyż i mękę Twoją świat odkupił raczył”, a także: „Któryś za nas cierpiał rany, Jezu Chryste, zmiłuj się nad nami”.

⁹ Inaczej: rozważania, argumentacji, wyводу logicznego (zob. np. van Dijk 1980; Gajda 1981).

¹⁰ Duże podobieństwo do sytuacji komunikacyjnej drogi krzyżowej można zauważyć w gatunku modlitwy (zob. na ten temat Makuchowska 1998b: 47; Wojtak 2011: 37).

męki Pańskiej) i poziomem uczestniczenia w nabożeństwie, który można określić jako metatekstowy wobec poziomu świata przedstawionego. Na poziomie metatekstowym toczy się dialog, który prowadzi wirtualny uczestnik nabożeństwa sam ze sobą, a więc w formie *soliloquium* (Sławiński 1988: 475). Może to być także dialog między autorem wewnętrznym (Okopień-Sławińska 1987), ujętym jako pewnego rodzaju autorytet, a wirtualnym uczestnikiem nabożeństwa. Oprócz tego pojawia się dialog z Jezusem (niekiedy też z Maryją, rzadziej z innymi bohaterami wydarzeń pasyjnych). Mówimy tu oczywiście o dialogu wirtualnym, prowadzonym w wirtualnej sytuacji komunikacyjnej, która stanowi pewien wzorzec dla sytuacji realnej. To znaczy, że widoczny w tekście wirtualny uczestnik nabożeństwa nie jest tożsamy z uczestnikiem realnym, natomiast jego przeżycia (np. żal za grzechy) stanowią wzór dla rzeczywistego przeżywania drogi krzyżowej.

Poziom świata przedstawionego i poziom (wirtualnego) uczestniczenia w nabożeństwie mogą się przenikać, ponieważ narracja może być celowo kształtowana tak, aby uczestnik nabożeństwa potrafił wyobrazić sobie, że jest świadkiem wydarzeń pasyjnych.

Nie omawiamy w tym miejscu wielu aspektów sytuacji komunikacyjnej¹¹, warto jeszcze tylko dodać, że jest ona nieco inna w tekście wydrukowanym np. w modlitewniku z przeznaczeniem do odprawiania (występuje tu tylko sytuacja wirtualna), a inna w trakcie rzeczywistego odprawiania nabożeństwa (sytuacja wirtualna i realna) (por. Wojtak 2011: 35–38), co jednak nie wpływa na zagadnienia leksykalne przez nas badane.

Osoba odprawiająca drogę krzyżową może ułożyć tekst samodzielnie. Możliwa jest też, jak wspomnieliśmy, niewerbalna kontemplacja poszczególnych stacji lub męki Pańskiej w ogólności. Powszechna jest jednak praktyka korzystania z gotowych tekstów tego rodzaju publikowanych bądź w postaci broszurek, bądź w modlitewnikach czy osobnych zbiorach, obecnie także w czasopiśmie katolickich i Internecie. Bogaty wybór znajduje się na stronach internetowych zakonów (np. kapucynów, dominikanów), na stronach poszczególnych diecezji, sanktuariów i różnych stowarzyszeń religijnych¹². Niektóre rozważania są anonimowe, wiele jednak ma znanych autorów. Są wśród nich także drogi krzyżowe pisane przez siostry zakonne oraz przez osoby świeckie. Teksty te mogą służyć jako pomoc dla kapłanów prowadzących nabożeństwo, mogą być także używane przez osoby świeckie do prywatnego odmawiania.

¹¹ Przy dokładniejszym opisie należałoby przywołać rozbudowany aparat badawczy teorii literatury i ogólnie teorii tekstu (zob. np. Okopień-Sławińska 1987; Labocha 1990; Sieradzka-Mruk 2003).

¹² Należy podkreślić, że teksty pochodzące z Internetu mają w tym wypadku cechy komunikacji pisanej, znaczna część z nich była też publikowana w formie papierowej, jak o tym świadczą zamieszczone informacje.

1.4. Charakterystyka materiału

Materiał, który poddaję analizie, to ok. 100 tekstów dróg krzyżowych wydanych przed soborem watykańskim II i ok. 100 tekstów współczesnych, posoborowych.

Jeśli chodzi o dawne drogi krzyżowe, w niektórych wypadkach trudno ustalić, czy mamy do czynienia z odrębnymi tekstami czy wariantami jednego tekstu, występują bowiem liczne powtórzenia i parafrazy całych fragmentów, obszerne nawiązania, bardziej lub mniej odległe, chociaż nie brakuje także tekstów, które bez wątpliwości można uznać za oryginalne. Są też przypadki łączenia kilku starszych wzorców w całość. Zwykle autorzy (redaktorzy) nie podawali źródeł, z których korzystali, wyjątkowo tylko jeden z nich w przedmowie do swojego wydania drogi krzyżowej zaznaczył:

Przetłumaczyłem ją po większej części z pism św. Leonarda da Porto Maurizio, dodałem tylko przy każdej stacji (.....) krótkie rozpamiętywanie, oraz parę wierszy ze starej polskiej pieśni (.....) (Mycielski 1926: 3).

Powtórzenia sprawiają, że część badanych przedsoborowych dróg krzyżowych należy uznać za teksty kliszowane (Bartmiński 1998: 18). To z kolei powoduje utrudnienia w datowaniu tekstów i nasuwa przypuszczenie, że znaczna ich część reprezentuje wcześniejszy (np. XIX-wieczny) stan rozwoju języka polskiego, co nie jest jednak tożsame ze stanem rozwoju dyskursu religijnego¹³. Za istotny dla moich badań uznałam czas funkcjonowania tekstu jako przeznaczonego do odprawiania, a zatem datę jego wydania, a nie datę powstania¹⁴. Jeżeli w tekście nie podano daty wydania, co zdarza się szczególnie w przypadku starszych dróg krzyżowych, ustaliłam przybliżoną datę na podstawie zamieszczonej w danym modlitewniku tablicy świąt ruchomych lub daty *imprimatur*.

Pewnych problemów nastroczała też identyfikacja poszczególnych tekstów w spisie źródeł z uwagi na to, że znaczna część z nich jest anonimowa i zatytułowana po prostu *Droga krzyżowa*. Ponadto w wielu publikacjach nie zostały umieszczone precyzyjne informacje czy choćby wskazówki, pozwalające na ustalenie autora, wydawcy bądź też miejsca wydania. Zależnie od tego, jakie dane znaleziono, do identyfikacji posłużyły mi w kolejności: nazwisko autora lub redaktora (jeśli podano), tytuł samego tekstu lub zbioru, w którym się znalazł, miejsce wydania, wydawca, nakładca lub ewentualnie adres internetowy (w przypadku najnowszych tekstów).

¹³ Nie licząc szczegółowych opracowań, na temat ewolucji dyskursu religijnego zob. m.in. (Makuchowska 1994, 2004; Bajerowa 1999, 2005: 114–118; Wojtak 2013)

¹⁴ Nie znaczy to, że nie można by prowadzić dalszych szczegółowych badań nad pochodzeniem tekstów i zależnościami między nimi. Wymaga to jednak odmiennej perspektywy badawczej.

ŹRÓDŁA CYTOWANE

- ADONAI I, 2013, Droga Krzyżowa I, [on-line:] adonai.pl/modlitwy, 15 III 2013.
- ADONAI II, 2013, Droga Krzyżowa II, [on-line:] adonai.pl/modlitwy, 15 III 2013.
- ADONAI III, 2013, Droga Krzyżowa III, [on-line:] adonai.pl/modlitwy, 15 III 2013.
- AGN., 1938, [= Agnieszka] *Droga krzyżowa dla dusz wewnątrznie cierpiących (w duchu wynagrodzenia)*, nakład Księgarni Katolickiej M. Łubieńskiej, Kraków.
- ANIOL, [1902?]¹, *Droga Krzyża Jezusowego to jest nabożeństwo, które, kiedy kto nabożnie odprawi, otrzyma te odpusty, które otrzymują nawiedzający miejsca św. w Jeruzalem*, [w:] *Anioł Stróż chrześcijanina katolika. Zbiór modłów i pieśni służący dla dusz pobożnych. Z dodatkiem nieszpórów i pieśni łacińskich*, Grudziądz b.r.w., s. 345–388.
- ANTONIEWICZ K., 1923, *Droga krzyżowa. Siedm uwag o siedmiu boleściach N.P. Marji. Kwiateczki misyjne. Przez krzyż do nieba. Wianek krzyżowy*, wydawnictwo księży jezuitów, Kraków.
- BARABASZ, 2013, *Rozważania o Drodze Krzyżowej, armii Barabasa i końcu wieku XX*, [on-line:] www.dominikanie.com, 15 III 2013.
- BARTYNOWSKI S., 1947, *Droga Krzyżowa*, [w:] *Módlmy się! Książka do nabożeństwa*, wydawnictwo księży jezuitów, Warszawa, s. 349–367.
- BOCHNIA, 1900, *Droga Krzyżowa ułożona przez św. Leonarda de Porto Mauricio, które to nabożeństwo corocznie w kolizeum w Rzymie uroczyste się obchodzi*, nakładem księgarni W. Hillenbrand, Bochnia.
- BONIECKI A., 2013, *Rozważania drogi krzyżowej*, [on-line:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl, 15 III 2013.
- BÓG, [1935?], *Droga Krzyżowa czyli Stacje Męki Pańskiej*, [w:] *Bóg moją miłością. Zbiór nabożeństw i pieśni na wszystkie uroczystości kościelne w roku*, drukarnia „Udziałowa”, Częstochowa b.r.w., s. 177–202.
- BÓG, [1948?], *Droga Krzyżowa czyli Stacje Męki Pańskiej*, [w:] *Bóg moją miłością. Zbiór całorocznego nabożeństwa zawierający modlitwy, Stacje, Gorzkie Żale i pieśni*, nakład i własność druk. Henryka Nagłowskiego, Częstochowa b.r.w., s. 255–284.
- BREWIAZYK, [1912?], *Droga Krzyżowa czyli Stacje Męki Pańskiej*, [w:] *Brewiarzyk teryciarzki kieszonkowy*, b.m. b.r.w., s. 304–317.
- BRUSKI I.S., 2013, *Biblijna Droga Krzyżowa*, [on-line:] www.mateusz.pl, 15 III 2013.
- BURYŁA W., 2013, *Od zwyczajności do nadzwyczajności. Droga Krzyżowa*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.

¹ Bardzo często, zwłaszcza w starszych modlitewnikach, pomijano datę wydania (czasami także miejsce lub inne dane). Przybliżoną datę ustalamy wówczas na podstawie zamieszczonej w modlitewniku tablicy świąt ruchomych lub daty imprimatur.

- CHRZĄSZCZ J., 1914, *Droga Krzyża Jezusowego, którą, gdy kto nabożnie odprawi, otrzyma te odpusty, które otrzymują nawiedzający miejsca św. w Jeruzalem*, [w:] *Jezus, Marya, Józef, moi niebiescy Towarzysze w życiu i śmierci. Książka do nabożeństwa dla wygody chrześcijan-katolików, opracował...*, Zakład katolickich wydawnictw i drukarnia J. Steinbrenera, Warszawa i Wimperk (Czechy), s. 238–268.
- CZĘSTOCHOWA, 1930, *Nabożeństwo wielkopostne. Droga Krzyżowa i Gorzkie żale czyli rozpamiętywanie Męki Pańskiej*, Zakład katolickich wydawnictw i drukarnia: Tomasz Nagłowski i s-ka, Częstochowa.
- CZŁOW. WYZWOL., 2013, *Droga Krzyżowa człowieka wyzwolonego. Krucjata Wyzwolenia Człowieka*, [on-line:] www.mbgk.info/lit/wp/droga.html, 15 III 2013.
- CODZ. OBOW., 2013, *Droga codziennych obowiązków*, [on-line:] www.dominikanie.com, 15 III 2013.
- CZW. PO POPIEL., 2013, E. Karuk, *Czwartek po Popielcu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- CZW. I TYG., 2013, E. Karuk, *Czwartek I tygodnia Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- CZW. II TYG., 2013, E. Karuk, *Czwartek II tygodnia Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- CZW. III TYG., 2013, E. Karuk, *Czwartek III tygodnia Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- CZW. IV TYG., 2013, E. Karuk, *Czwartek IV tygodnia Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- CZW. V TYG., 2013, E. Karuk, *Czwartek V tygodnia Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- II ND., 2013, E. Karuk, *II niedziela Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu* [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- III ND., 2013, E. Karuk, *III niedziela Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- IV ND., 2013, E. Karuk, *IV niedziela Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- V ND., 2013, E. Karuk, *V niedziela Wielkiego Postu*, [w:] idem, *Droga krzyżowa na wszystkie dni Wielkiego Postu*, [on-line:] www.opoka.org.pl, 15 III 2013.
- CZYSTOŚĆ, 2013, *Droga Krzyżowa o czystość*, [on-line:] www.mbgk.info/lit/wp/droga.html, 15 III 2013.
- DEHON, 2013, *Droga krzyżowa według tekstów o. L.J. Dehona*, [on-line:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl, 15 III 2013.
- DK.HOMILIE IV, 2013, *Droga Krzyżowa IV*, [on-line:] www.dk.homilie.org, 15 III 2013.
- DK.HOMILIE V, 2013, *Droga Krzyżowa V*, [on-line:] www.dk.homilie.org, 15 III 2013.
- DK.HOMILIE X, 2013, *Droga Krzyżowa X*, [on-line:] www.dk.homilie.org, 15 III 2013.
- DLA KAPŁANÓW, [1937?], *Droga Krzyżowa dla kapłanów*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków b.r.w.
- DLA MŁODZIEŻY, 2003, *Droga krzyżowa dla młodzieży*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, wydawnictwo Fides, Kraków, s. 86–95.
- DOBRY PASTERZ, 1951, *Droga krzyżowa*, [w:] *Jezu, Dobry Pasterzu. Modlitewnik dla dorosłych*, Warszawa, s. 145–165.
- DOMINIKANIE III, 2013, *Droga Krzyżowa III*, [on-line:] www.dominikanie.com, 15 III 2013.

www.akademicka.pl

